

Hakikatler ve Sonuçları: Peru Hakikat Komisyonu Deneyimi Sonrası Adalet ve Onarımlar*

Lisa J. Laplante* & Kimberly Theidon**

ÖZET

Hakikat komisyonları, çatışma sonrası toplumlarda barışın temini, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygının garanti altına alınması için önemli mekanizmalar olmuşlardır. Ancak, komisyonun hakikatleri toplama işlevini yerine getirip sonuç raporunu yayınlayarak başlattığı geçiş döneminin devamını başarılı bir şekilde getirebilmek için neler yapılması gerektiği konusunda yapılmış çok az çalışma vardır. Bu makalede, genellikle yargılamalar ve kurumsal reformlara ağırlık verilse de, onarımların da kritik önemde olduğu iddia ediliyor. Yazarlar, resmi kurumların, sivil toplum örgütlerinin ve hayatta kalan mağdurlar için çalışan kurumların, Peru'da hakikat komisyonunun çalışmalarının ertesinde onarımlar için nasıl mücadele verdikleri konusundaki gözlemlerini paylaşıyor ve geçiş dönemi adaletine yönelik önemli teorik varsayımların tahlilini yapıyorlar: resmi bir kuruma hakikati anlatmanın, hayatta kalan mağdurların kendi iyileşme sürecine yardımcı mı yoksa engelleyici mi olduğunu ve mağdurların bu tanıklıkları anlatırken devletten belli taleplerde bulunup bulunmadıklarını inceliyorlar. Yazarlar, tanıklıkların anlatılmasının katartik etkileri olabileceği gibi, bu anlatım sürecinin somut olarak atılacak adımlarla devam ettirilmesi

* Orijinal adı "Truth with Consequences: Justice and Reparations in Post-Truth Commission Peru" olan makale *Human Rights Quarterly - Volume 29, Number 1, February 2007, pp. 228-250* kaynağından yazarların ve yayıncının izniyle alınmıştır. Metnin çevirisi Hakikat, Adalet ve Hafıza Çalışmaları adına Özlem Kaya tarafından yapılmıştır.

* Lisa J. Laplante Praxis Institute for Social Justice'de (Praxis: Toplumsal Adalet Enstitüsü) Program ve Araştırma Başkan Yardımcısı olarak çalışmaktadır. Notre Dame Üniversitesi Geçiş Dönemi Adaleti Programı bursuyla Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu ile birlikte çalıştı. İnsan Hakları avukatı ve toplum eğitimci olarak, hayatta kalan mağdur gruplarının adalet ve onarım mücadelesinde onlara destek oluyor. Uluslararası insan hakları dergilerinde geçiş dönemi adaleti ile ilgili makaleler yazan Laplante, bugün "Hakikat sonrası: Hakikat Komisyonları ertesinde onarım politikaları" başlıklı yerinde araştırmayı yönetmektedir. Tamamlandığında bir kitap olarak da yayınlanacak olan araştırmadaki bazı gözlemler, bu makalede de sunulmuştur.

** Harvard Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nde yardımcı doçent olarak görev yapan Kimberly Theidon aynı zamanda Praxis Institute for Social Justice (Praxis: Toplumsal Adalet Enstitüsü) yönetiminde görev almaktadır. Tıbbi antropolog olarak çalışmalarını daha çok Latin Amerika üzerine yoğunlaştırmıştır. Siyasal şiddet, öznellik biçimleri ve teorileri, geçiş dönemi adaleti ve uzlaşma politikaları üzerine araştırmalar yapmaktadır. 2001-2003 yılları arasında, Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Ayacucho ofisi ile birlikte toplum ruh sağlığı, onarımlar ve uzlaşmanın mikropolitikası üzerine bir araştırma projesini yönetti. Bu projenin sonuçları *Entre Prójimos: el conflicto armado interno y la política de la reconciliación en el Perú* ismiyle kitaplaştırılarak 2004 yılında Instituto de Estudios Peruanos tarafından yayımlandı.

Yazarlar Harvard Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Weatherhead merkezi ve Birleşik Devletler Barış Enstitüsü'ne bu araştırmayı destekledikleri için teşekkür eder. Laplante, sonuçları bu makalede de kullanılan Peru Hakikat Komisyonu ile yaptığı çalışmaya verdiği maddi destekten ötürü Notre Dame Üniversitesi Geçiş Dönemi Adaleti programına teşekkür eder. Bu araştırmanın gerçekleştirilmesi için kusursuz asistanlıklarından ötürü Edith Del Pino ve Leonor Rivera Sullca'ya teşekkür ediyoruz. Son olarak, bize çokça zaman ayırarak deneyimlerini bizimle paylaşan pek çok Perulu'ya da burada teşekkür ederiz.

gereğinin altını çiziyorlar. Hakikatleri anlatanlar muhatapları ile örtük bir anlaşma yapıyor ve onların kendilerini kabul etmesini ve mağduriyetlerini onarmasını bekliyor.

Neden onca şeyi yeniden hatırlamalıyım? Tepeden tırnağa neler yaşandığını pek çok kez anlattım. Peki ne için? Hiçbir şey değişmedi.¹

I. GİRİŞ

Günümüzde hakikat komisyonları çatışma sonrası toplumlarda adalet ve uzlaşma sağlamayı hedefleyen mekanizmalar olarak ve şiddet dolu geçmişten kopuşu sağlayıp, yeni demokratik düzenin kurulması için bir önkoşul olarak görülmektedir. Ancak, bugüne kadar hakikat komisyonunun kurulmasıyla başlayan geçiş döneminin, komisyon hakikat toplama işlevini yerine getirip sonuç raporunu yayınladıktan sonra da başarılı bir şekilde devam etmesi için ne yapılması gerektiğini araştıran çok az sayıda çalışma yapıldı. Hakikat ve Uzlaşma Komisyonları'nın geçiş dönemi adaletini destekleyici araçlar olarak görece yakın dönemde keşfedildiğini düşünürsek, bu komisyonların etkileri ve yararları ile ilgili henüz cevabı bulunmamış pek çok soru var. Örneğin, tanıklıkların anlatılması ve açık duruşmalara katılma süreçleri hayatta kalan mağdurların duygusal durumunu, aileleri, toplum ve devletle ilişkilerini ve hakikat komisyonundan beklentilerini nasıl etkiliyor? Hakikatler toplandıktan sonra ne yapılmalı?² Adalet tüm karmaşıklığıyla ne zaman yerini bulur?

Yargılamalar, onarımlar ya da kurumsal reformlar gibi hakikat komisyonları süreçlerine eşlik eden ya da onu takip eden önlemlerin, uzlaşma sağlamak ve daha adil ve barışçıl bir geleceğin kurulmasına katkıda bulunmak açısından birbirinden ayrılmaz süreçler olduğuna inanılır. Hakikat komisyonlarının kurulduğu ülkelerin deneyimleri, eğer geçiş dönemi tutarlı bir demokrasi kurulması için bir temel oluşturacaksa, cezasız kalma durumuna son vermek ve hukukun üstünlüğünü yaratmak için, hakikat toplama sürecinin somut önlemlerle devam ettirilmesi gerektiğini gösterir.³ Ancak, ceza yargılaması yöntemleri ve kurumsal reformlar, çatışma sonrası dönemde demokrasiyi kurmak adına öncelik verilen alanlarken –ve bu alanlar bugüne kadar yapılmış araştırmaların çoğunda da odaklanılan konularken- onarımlar çok daha az ilgi çekmiştir. Hassas bir konu olan ulusların yeniden inşa sürecinde onarımların kritik önemde olduğuna dair kanıtlar olmasına rağmen, bu alan genellikle çok az çalışılan bir alandır. Onarım programlarının tasarlanması ve uygulanması konusundaki tartışmaları

¹ Justiniana Huamán ile görüşme (görüşmecinin ismi kendisini korumak için değiştirilmiştir), 48 yaşında, Peru, Ayacucho, Carhuahuarán toplumu (2002)

² “Mağdur” terimi ve mağdur olma kategorilerinin detaylandırılması hakikat komisyonlarının çalışmalarında belirgin bir şekilde ifade edilmektedir. Peru'daki çalışmalarımız ışığında, pek çok nedenden ötürü “hayatta kalan mağdur” terimini kullanmayı tercih ediyoruz. İlk olarak, görüştüğümüz herkes günlük yaşamlarında mağdur olarak tanımlanamazlar. Aslında, bu terimin ima ettiği savunmasızlık durumunu reddedebilirler ve kendilerini böyle bir imgeden ayırmayı seçebilirler. Örneğin Peru'da, insan hakları ihlallerinden zarar görenler “afectados” (etkilenen) terimini kullanıyor. İkinci olarak, devam eden araştırmamızın odaklandığı unsurlardan biri insanların onarım taleplerini hangi yollarla oluşturdukları ve bu politik aktivizmin nasıl yeni bir vatandaşlık ve birey olma algısını etkilediği. Son olarak da, Mahmood Mamdani'nin çalışmasından çok etkilendik. Mamdani insanların zıtlıklar üzerinden kutuplaştırılmış kimliklerin ötesine geçerek, bunu zulüm dönemleri sonrasında yeni adalet formları ve bir aradalık aramak için bir yol olarak kullanmaları gerektiğini söyler. Bkz. Mahmood Mamdani, *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism, and the Genocide in Rwanda (Mağdurlar Katil Olunca: Ruanda'da Kolonyalizm, Nativizm ve Soykırım)* (2002).

³ *Comparative Peace Processes in Latin America* 447 (der. Cynthia Arnson, 1999); *Transitional Justice: How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes* xix (der. Neil J. Kritz, 1995).

inceleyen çok az araştırma yapılmış, hem yargılama hem de onarım çabaları “adaleti sağlayıcı unsurlar” olarak düşünülürken, “ikincisi yeteri kadar sistematik bir ilgi görmemiştir.”⁴

Bu araştırma, Peru’da hakikat komisyonlarının işlevini tamamlamasının ardından onarım programlarının uygulanmasına yönelik pek çok tartışmayı inceleyerek, bu açığı kapatmayı amaçlar. Yazarlar özellikle, geçiş dönemi adaleti ile ilgili önemli teorik varsayımları incelemek için, Peru’da devam eden onarım politikalarını açıklamayı hedeflemektedir. Devlet kurumları, sivil toplum örgütleri, sivil toplum kesimi ve hayatta kalan mağdurlarla ilgili çalışan kurumlar onarımlara ulaşmak için mücadele ettiklerinden, hakikat komisyonu işlevini yerine getirdikten sonra fiili olarak ne yaşandığına dair zengin bir kaynak bulunuyor. Bu mücadelelerin sonuçları gelecekte kurulacak komisyonları bilgilendirecek ve Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (HUK) tarafından yapılan önerilerin yazılı olmaktan öte gerçeğe dönüştürülüp dönüştürülemediğini belirleyecek.

Yazarlar onarım politikalarını açıklarken, 2001-2003 yılları arasında faaliyet gösteren Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu’nun hem çalıştığı dönemde hem de işlevini yerine getirdikten sonraki dönemde hayatta kalan mağdurlarla yaptıkları görüşmeler ve gözlemlerden yararlanacaklar.⁵ Makale iki aşamalı bir şekilde ilerleyecek ve bu şekilde onarım programlarının HUK tarafından önerilen yararlanıcılarıyla yapılan bir araştırma ile birlikte onarımlarla ilgili mücadelelerin değerlendirilmesi sağlanacak.⁶ Yazarlar, hakikat komisyonları tarafından devam ettirilen süreçte tanıklıklarını anlatan ya da açık duruşmalara katılan kişilerin deneyimleri üzerine çalışmanın üç ana amaca hizmet ettiğini düşünüyorlar.

Birincisi, bir resmi kuruma hakikati anlatmanın, hayatta kalan mağdurların kendi iyileşme sürecine yardımcı mı yoksa engelleyici mi olduğunu belirlemek çok önemli. Tanıklık anlatmak kendi başına iyileştirici bir eylem mi? İkincisi, eğer bir ülkenin demokrasiye geçişinin başarılı olup olmadığının o ülkede yaşayanların deneyimlerine, algılarına ve desteğine bağlı olduğunu düşünürsek, tanıklıklarını anlatanların deneyimleri, geçmişteki şiddetin yükünü taşıyanların yeni ortaya çıkan vatandaşlık formlarını nasıl deneyimleyeceğini anlayabilmek açısından çok kritik. Üçüncü olarak da, hayatta kalan mağdurlar verdikleri tanıklıklarda devletten nasıl taleplerde bulunuyorlar? Yazarlar Peru’da hayatta kalan mağdurlarla niteliksel bir araştırma yaparak karmaşık deneyimleri, tanıklık anlatmanın ve açık duruşmalara katılmanın etkisini anlatıyor ve hayatta kalan mağdurların dile getirdiği adalet, onarım ve uzlaşma kavramlarını analiz ediyorlar.

Peru’da gerçekleştirilen araştırma, aralıksız devam etmiş siyasal şiddetin acı veren tarihi hakkında tanıklıkların anlatılması ve dinlenmesi sürecine içkin bir anlaşmanın olduğunu ortaya koyuyor. Hayatta kalan mağdurlar kendi acıları ve kayıplarıyla ilgili konuşurken, muhataplarına bir tepki verme sorumluluğu yüklüyorlar: tanıklık aynı zamanda bir kabul ve çözüm talebi haline geliyor. Siyasal şiddet yaşamış olanlar kısmen kendi tarihlerini geri kazanmak, kısmen de başka bir gelecek talep etmek için ortaya çıkıyor. Açıkça, sadece hakikat yeterli bir şey değil. Aslında, sonuçları alınmayan bir hakikat –“geleceğe doğru bir köprü kurmaya” yetmezse- geçiş dönemi adaletinin amaçlarına aykırı düşüyor.⁷ Peru deneyiminin gösterdiği gibi, onarım önlemlerinin uygulanmasında yaşanan gecikmeler, hayatta kalan mağdurların ülkelerindeki hakikat komisyonu ile ilgili hayal kırıklığına uğramasına ve kuşku duymasına sebep oluyor.⁸ Yazarlar, insanların adalet anlayışının dinamik ve karmaşık olduğunu iddia ediyorlar: ancak çatışma sonrası ortamda değişmeyen tek şey onarımların, hayatta kalan mağdurların adalet beklentilerini karşılamak ve yapısal

⁴ Pablo de Greif, *Introduction to The Handbook of Reparations* 1 (der., Pablo de Greif, 2006).

⁵ Comisión de Verdad y Reconciliación, *Sonuç Raporu* (2003), <http://www.cverdad.org.pe/> [bundan böyle CVR] adresinden ulaşılabilir.

⁶ A.g.e.

⁷ Martha Minow, *The Hope for Healing: What Can Truth Commissions Do?*, *Truth v. Justice: The Morality of Truth Commissions* içinde, 235, 241 (der. Robert I. Rotberg & Dennis Thompson, 2000).

⁸ Lisa J. Laplante, *On the Indivisibility of Rights: Truth Commissions, Reparations and the Right to Development*, *Yale Hum. Rts. J. & Dev. L. J.* (yayına hazırlanıyor, Mayıs 2007).

adaletsizlik ve siyasal şiddet nedeniyle karşılaştıkları ciddi zararları telafi etmek açısından çok merkezi bir rol oynadığı.⁹ Aslında, Peru'daki araştırmaya dayanarak yazarlar, anlamlı bir demokrasinin temelinde yatan tanınma, yurttaş sorumluluğu ve toplumsal dayanışmanın sağlanması için onarımların uygulanmasının kritik önemde olduğunu iddia ediyor. Bu nedenle de hem geçmişe hem de geleceğe bakıyorlar, tıpkı bu süre içinde birlikte çalıştıkları hayatta kalan mağdurlar gibi.

II. PERU'DA HAKİKATİN KABUL EDİLMESİ

Peru'nun geçiş dönemi adaleti projesi, geçici hükümetin 2001 yılında gerilla grupları, *rondas campesinas* (silahlı köylü devriyeleri) ve Peru silahlı kuvvetleri arasında yirmi yıl süren (1980-2000) silahlı iç çatışma dönemini araştırmak üzere Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nu kurması ile başladı.¹⁰ 1980 yılında Peru Aydınlik Yol (*Shining Path / Sendero Luminoso*) komünist partisi ülkenin dağlık arazilerinde başlattığı bir operasyonla Peru hükümetini devirmek amacıyla eylemler örgütledi. Ülkeyi yakın gelecekte gerçekleşeceğine inandıkları komünist ütopyaya taşımak için bir terör dönemi başlattı.¹¹ Hükümetin ayaklanmaya ilk tepkisi vahşi bir karşı savaştı. "And köylüleri", "terörist" olarak anılmaya başlandı.

Bu çatışma ile başa çıkmak için kullanılan yöntemler demokratik seçimlerle başa gelen başbakanların politikalarına göre değişirken, 1990 yılında seçilen Alberto Fujimori çok ağır yasal tedbirler alarak, paramiliter yöntemlere izin vererek, itaatsizce davranan Kongre'yi kapatan özel bir darbe yaparak, anayasayı yeniden yazarak, kendisinin tanımladığı "doğrudan demokrasiyi" geliştirmek adına siyasi partileri ve diğer kurumsal araçları dağıtarak ülkede güvenliği sağlayıp itibar kazandı. Eylül 1992'de Fujimori yönetimi iktidara geldi ve Aydınlik Yol'un liderini tutuklayarak gerilla hareketini lidersiz bıraktı ve onu iç bölgelerdeki ormanlık alanda izole etti.¹² Aydınlik Yol büyük ölçüde bozguna uğratılmış olduğu için, hükümet ve gerilla güçleri arasında herhangi bir barış görüşmesi olmadı.¹³

2000 yılındaki oldukça lekelenmiş başkanlık seçiminin ardından, Fujimori sonunda ülkeden kaçtı ve ardında kendisinin ve yakın arkadaşlarının, İç İstihbarat Birimi eski başkanı Vladimiro Montesinos'un kongre üyelerinden talk show yapımcılarına pek çok kişiye rüşvet verirken görüntülediği binlerce kaset bıraktı. Fujimori'yi yerinden eden, önemli generalleri ve politikacıları hapse gönderen ve geçici başkan Valentin Paniagua'nın kararıyla 2001 yılında HUK'un kurulması için siyasi bir açılım sağlayan bu rüşvet suçlamalarıydı. HUK'un kurulma amacı silahlı iç çatışma dönemindeki süreci, yaşananları, şiddetin ve insan hakları ihlallerinin sorumlularını açıklığa kavuşturmaktır.

Ağustos 2003'te sona eren iki yıllık araştırma sürecinin sonunda, HUK 17.000 tanıklık, on dört açık duruşma, sadece Peru hükümetinin değil ABD Dışişleri Bakanlığı'nın da arşivlerinden yararlanılarak hazırlanan 8.000 sayfa olan dokuz ciltlik bir rapor hazırladı.¹⁴

⁹ Sharon F. Lean, *Is Truth Enough? Reparations and Reconciliation in Latin America*, Politics and the Past: On Repairing Historical Injustices içinde, 169, 185 (der., John Torpey, 2003).

¹⁰ Ernesto García Calderón, *High Anxiety in the Andes: Peru's Decade of Living Dangerously*, 12 J. of Democracy 46 (2001).

¹¹ Carlos Ivan DeGregori, *Qué Difícil es ser Dios: Ideología y Violencia Política en Sendero Luminoso*(1990); Carlos Ivan DeGregori, *el Surgimiento de Sendero Luminoso: Ayacucho 1969–1979*(1990); *Shining Path of Peru* (der., David Scott Palmer, 2. baskı 1994).

¹² *Shining and other Paths: War and Society in Peru, 1980–1995*, 378 (der.Steve J. Stern, 1998).

¹³ Aydınlik Yol, genellikle Ayacucho ve Huallaga Vadisindeki dağlık arazi içinde kuşatılmış ve izole gruplar halinde bırakılmışlardır.

¹⁴ Decreto Supremo que proroga encargo específico de la Comisión de la Verdad y Reconciliación, No. 063-2003-PCM, <http://www.cverdad.org.pe/lacomision/cnormas/normas05.php> adresinden ulaşılabilir; açık duruşmalarla ilgili bkz. Audiencias publicas, CVR resmi internet sitesi, <http://www.cverdad.org.pe/apublicas/audiencias/index.php> adresinden ulaşılabilir; sayfa sayılarını öğrenmek

HUK'un tahminlerine göre yaklaşık 69.280 kişi öldürülmüş ya da kaybolmuştu, ki bu rakam olayın ülkenin en ölümcül çatışması olduğu anlamına geliyordu.¹⁵ Sonuç raporunun sorumluluk konusuna ayrılan bölümünde, komisyonerler Aydınlik Yol'un HUK'a bildirilen ölüm ve kayıpların yüzde 54'ünden sorumlu olduğunu belirtti, silahlı kuvvetler ise bu olayların yüzde 37'sinden sorumlu bulundu.¹⁶

HUK, siyasal şiddetin zararının sınıf ve etnisite temelinde ayrıştığını da doğruladı. Rapora göre, ölen ya da kaybolanların yüzde 75'i İspanyolca'dan başka bir yerli dil konuşuyorlardı ve öldürülen dört insandan üçü kırsal bölgede yaşayan, çiftçilikle uğraşan, fakir ve okuma yazması olmayan insanlardı.¹⁷ Özellikle de gücü elinde bulunduran ve kent merkezlerinde yaşayan elitlerin ulusal duyarsızlığı bu etnik kıyıma izin vermiş olmaktan dolayı sorumlu tutuldu. Bu sonuçlar Peru'da yaşayan yoksul ve etnik olarak farklı kesimlerin önemli bir bölümünün tarihsel olarak nasıl marjinalize edildiğini ve HUK'un şiddetin sorumlusu olduğunu düşündüğü ve kalıcı bir barış temini için öncelikli olarak reformdan geçirilmesi gereken koşulları yansıtıyor.

HUK aynı zamanda raporun bir bölümünü çatışmanın psiko-sosyal etkilerini açıklamaya ayırdı ve hem bireysel hem de kolektif düzeyde görülen ciddi hasarları detaylı bir şekilde raporladı. HUK Sonuç Raporu, şiddetten en çok etkilenen Peru toplumlarını güçsüzleştirmeye devam eden yaygın korku ve güvensizliği işaret ederek bu durumun bahsi geçen toplumların sivil ve toplumsal katılımını sarstığını da vurguladı. Ayacucho kentinde HUK psikologları tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, orada tanıklıklarını anlatan insanların yarısından fazlasının (yüzde 53,3) şiddetle ilişkili korkularını kendiliğinden bildirdiği, yüzde 43,6'sının sürekli savunmasızlık ve zayıflık hissi duyduklarını söylediği gözlemlendi.¹⁸ HUK, kolektif düzeyde, tüm işlevleri etkileyecek düzeyde kırılma ve güvensizlik hissi yaratacak şekilde toplum ve aile bağlarının çözüldüğünü, toplumsal güvenin zayıfladığını saptadı.¹⁹ Ulaşılan tüm bu bulgular, HUK'un psiko-sosyal bozuklukların "geleceğimiz üzerine ciddi bir ipotek koyduğu ve kalkınma ve eşitlik yolunda çoğulcu bir demokratik yönetim altında yaşayan özgür ve eşit yurttaşlardan oluşan bir ulusal toplumun oluşmasını kesinlikle etkilediği" sonucuna ulaşmasına sebep oldu.²⁰

HUK, silahlı iç çatışmanın ardında bıraktığı ağır hasarlara karşılık Bütünlüklü Onarım Programı'nı (Program of Integral Reparations / PIR) oluşturdu ve bu program mağdurların onurunu ve statülerini iade etmenin yollarından biri oldu ve yakınlarını kaybetmelerine ya da kendi hayatlarına dair planlarının sekteye uğramasına rağmen onlara geleceğe dair bir umut verdi.²¹ PIR açıkça ulusal kalkınma ve sürdürülebilir barış hedeflerine bağlıydı.

PIR, bugüne kadar hakikat komisyonu tarafından oluşturulmuş en kapsamlı onarım programıdır. Kapsamına aldığı mağdurlar ve yararlanacak kişiler listesi de şimdiye kadar olanların en kapsayıcılarından biridir. Bu listede, sembolik onarımlara (kamusal iyi niyet gösterileri, tanınma, anıtlar vb.), sağlık ve eğitim hizmetleri şeklinde verilen onarımlara, vatandaşlık haklarının geri verilmesine, bireysel olarak ödenen ekonomik tazminatlara ve kolektif, tüm topluma yayılmış onarımlara yer verir.²² PIR giriş bölümünde, önerilerinin etik,

için bkz. Nuestro labor, CVR resmi internet sitesi, <http://www.cverdad.org.pe/lacomision/nlabor/index.php> adresinden ulaşılabilir.

¹⁵ CVR, *supra* note 5, Genel Sonuçlar ¶ 2.

¹⁶ A.g.e.. Genel Sonuçlar ¶ 13, Hatun Willakuy, Version Abreviada del Informe Final de la Comisión de la Verdad y Reconciliación 19 (2004). HUK verilen yüzdeler içine orduyu, siyasi ve savunma güçlerini de dahil etmiştir.

¹⁷ CVR, *supra* note 5, Genel Sonuçlar ¶¶ 5–7.

¹⁸ Miryam Rivera, Ana Reyes & Rosa María Cueto, Ayacucho: personas en una Guerra. Apuntes desde la Salud Mental (Peru 2003) (yazarlarla yapılmış çalışma raporu)

¹⁹ CVR, *supra* note 5, Genel Sonuçlar ¶¶ 160–61

²⁰ A.g.e.. ¶ 162 (İspanyolca'dan yazarlar tarafından çevrilmiştir).

²¹ CVR, *supra* note 5, Cilt. IX, Programa Integral de Reparaciones, Bölüm. 2.

²² A.g.e.. 2.2.3 Los programas del plan integral de reparaciones, ss. 159–202.

politik, psikolojik ve hukuki gerekçelerini sunar ve onarımları, şiddetin önlenmesi ve ulusal uzlaşmanın tesisine bağlar.²³ PIR uygulamalarında mağdurların katılımının sağlanması gereğinin altını çizer ve kültür ve toplumsal cinsiyetle ilişkili hususların özellikle dikkate alınması gerektiğini belirtir. Bu kapsayıcı sürecin kendine has sembolik ve psikolojik potansiyel faydaları olduğu belirtilir.²⁴

III. HAKİKAT KOMİSYONLARI: ADALETE GEÇİŞ Mİ?

Geçiş dönemi adaletinin jenealojisi, İkinci Dünya Savaşı ertesinde Nuremberg ve Tokyo’da yapılan mahkemelerden, bugünkü mahkemelere ve hakikat komisyonlarının yaygınlaşmasına kadar geçen sürede, geçiş dönemi adaleti alanının hem genişlemiş hem de olağanlaşmış olduğunu gösteriyor.²⁵ Geçiş dönemi adaletinin filizlenmesi genellikle, otoriter, baskıcı ve çoğunlukla şiddet eylemleri yaşamış ulus devletlerin barışa ve yönetsel demokrasiye geçmeye başladığı Soğuk Savaş sonrasındaki siyasi iklimle ilişkilendirilir.²⁶ Çatışma sonrası ortamın büyük çapta hasarlı hali, yasal ve toplumsal kurumların ortadan kalkması, toplumsal dayanışma ve güvenin zedelenmiş olması, adaletin yönetiminde yenilenme gerekliliğini gösterdi. Yasal normlarda sürekli değil de ara sıra meydana gelen sapmaları işaret etmek üzere tasarlanan geleneksel adalet mekanizmaları genellikle bu zorluğu aşmakta başarısız oldu ve aynı şekilde, ülkelerin kendi hukuki kurumları insan hakları ihlallerinin desteklenmesi ya da onaylanmasında rol oynadı.²⁷ Bu nedenle, geçiş dönemi adaleti olarak bilinen yenilikçi hukuki ve yasal önlemler toplumlara, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve dayanıklı bir demokrasi ile uyumlu normlarla düzenlemek için kullanıldı.

Geçiş dönemi adaleti alanı genişledikçe, savunucularının hedefleri de genişliyor. Araştırma alanlarından biri, “düşman”ın genellikle devlet, kişinin ailesinden biri ya da komşusu olduğu durumda, uzun şiddetli çatışma dönemlerinden geçen ülkelere ve o ülkede yaşayan vatandaşlara yardımcı olmak için hangi geçiş dönemi adaleti mekanizmasının en uygun olduğuna odaklanmıştır.²⁸ Bu derin anlaşmazlıkları uzlaştırmak için yaratıcı ve esnek müdahalelerin gerektiği ve bu müdahalelerin sadece siyasal şiddetten direkt olarak zarar görenlerin iyileştirilmesini değil, gelecekte yaşanması muhtemel şiddet dönemlerini önlemek için demokratik kurumların ve hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesini de içermesi gerektiği kararına ulaşılmıştır.²⁹ Kesin bir geçiş dönemi adaleti “formülü”, her ülkenin kendi politik, tarihsel ve kültürel gerçekliğine dayanır ve bu nedenle de “herkese uyan” bir model yoktur.

Geçiş dönemi adaleti hedefleri toplumsal yeniden yapılanmayı kapsayacak şekilde genişledikçe, hakikat komisyonları da geçiş dönemi adaleti hareketinin ayrıcalıklı bir önlemi olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.³⁰ Aslında, hakikat ve uzlaşma komisyonları (HUK’lar) geçiş dönemi adaletinin genişleyen alanı ile adeta eşanlamlı bir şekilde kullanılmaya başlamıştır ve

²³ A.g.e., 2.2.1 Fundamentacion, ss. 139–44.

²⁴ A.g.e., 2.2.2.3 Enfoques Transversales, ss. 156–58.

²⁵ Ruti G. Teitel, *Transitional Justice Genealogy*, 16 Harv. Hum. Rts. J. 69 (2003).

²⁶ Daha genel bir tartışma için bkz. Pricilla B. Hayner, *Unspeakable Truths: Confronting State Terror and Atrocity* 4 (2001)

²⁷ Ruti G. Teitel, *Transitional Justice* 18–26 (2000).

²⁸ Kimberly Theidon, *Entre Prójimos: El Conflicto Armado Interno y de la Reconciliación en el Perú* (2004).

²⁹ Martha Minow, *Between Vengeance and Forgiveness: Facing History After Genocide and Mass Violence* 9 (1998).

³⁰ John Torpey, *Introduction, Politics and the Past içinde, supra note 9, s. 9.*

geleneksel olarak vatandaşların korunmasını güvence altına alan demokratik kurumların yokluğu ya da çökmesi durumunda alternatif adalet formları olarak savunulurlar.³¹

HUK'un birincil görevi –mağdurları, failleri, tanıkları, kurumsal temsilcileri içerecek ve fakat bunlarla sınırlı olmayacak şekilde- olabildiğince fazla kişinin tanıklığını toplayarak ülkenin geçmişinde belli bir dönemde ne yaşandığına ilişkin “hakikat”i aydınlığa kavuşturmaktır. Geçici süreliğine kurulan bu kurullar geçmişe odaklanırlar ve işkence, tecavüz, haksız tutukluluklar, hukuk dışı cinayetler ve kayıplar gibi şiddet eylemlerini de içerecek şekilde temel insan hakları ihlalleriyle sonuçlanan istismarları araştırırlar.³²

Hakikat komisyonu, bu tanıklıklara dayanarak geçmişte yaşananları resmi devlet arşivi şeklinde yayınlar ve aynı zamanda geçiş dönemi hükümetine ya da yeni hükümete tavsiyelerde bulunur. Bu tavsiyeler mağdurlar için manevi, sembolik ve ekonomik onarımları, kurumsal reformları ve cezai soruşturmanın devam etmesi için seçilen bazı davaların uygun mercilere yönlendirilmesini içerebilir.³³

IV. CEVAPLANMAMIŞ SORULAR: HAKİKAT KOMİSYONLARI MAĞDURLARIN ADALET BEKLENTİSİNİ KARŞILAYABİLİYOR MU?

1974 yılından bugüne tüm dünyada otuza yakın hakikat komisyonu kuruldu. Hakikat komisyonlarının görece yeni bir model olması bizi bu komisyonların barış ve yönetsel demokrasiye geçen ülkelerin çabalarına katkı yapıp yapamayacağına dair pek çok soruyla karşı karşıya bırakıyor. Hakikat komisyonlarını ve bu komisyonların hayatta kalan mağdurlar ve genel olarak tüm toplum üzerindeki etkilerini değerlendirirken çok farklı sorunlarla karşılaşılıyor. Örneğin, tüm hakikat komisyonlarının en temel ortaklığı hakikati toplama işlevleri ancak bu komisyonların hepsinin kendilerine has yapısal özellikleri nedeniyle geçiş dönemi adaletinin türdeş modelleri olduklarına yönelik kesin bir değerlendirme yapılması zorlaşıyor. Hakikat komisyonunun çalıştığı dönemdeki toplumsal ve siyasal durum, komisyonun ulaştığı sonuçları kaçınılmaz olarak etkiliyor ve çok sayıda şaşırtıcı uyumsuzluğa sebep oluyor.

Hakikat komisyonlarının nicel bir değerlendirmesini kesin olarak yapılamadığı için, cevaplanamayan sorulardan biri bu komisyonların tanıklıklarının anlatanlar için yararlı bir model olup olmadığı. Bir görüşe göre hakikat komisyonlarının hayatta kalan mağdurlar üzerinde muhtemel olumsuz etkileri olabilir. Neredeyse hiçbir bilimsel temele dayanmadan bazı eleştirmenler özellikle de halka açık forumlarda tanıklık anlatmanın hem birey hem de toplum için katarsise yol açacağını iddia eder.³⁴ Sadece hakları ihlal edilen değil aynı zamanda çözüm talepleri sürekli olarak görmezden gelinen ya da bastırılan ve bu şekilde suskunluk kültürü edinen insanlar için kendi hikayelerini anlatma sürecinin insanlık ve toplum onurunu hatırlatma sonucunu doğuracağı umut edilir. Ayrıca daha güncel bir eleştiri de,

³¹ Nancy L. Rosenblum, *Justice and the Experience of Injustice*, Breaking the Cycle of Hatred: Memory, Law, and Repair içinde, 95 (der., Martha Minow, 2002).

³² Daha genel bir tartışma için, bkz. Hayner, *supra* note 26. Karşılaştırmalı bir bakış için, bkz. Joanna R. Quinn & Mark Freeman, *Lessons Learned: Practical Lessons Gleaned from Inside the Truth Commissions of Guatemala and South Africa*, 25 Hum. Rts. Q. 1117 (2003); Audrey R. Chapman & Patrick Ball, *The Truth of Truth Commissions: Comparative Lessons from Haiti, South Africa, and Guatemala*, 23 Hum. Rts. Q. 1 (2001).

³³ Peru'daki hakikat komisyonunun, devam eden cezai kovuşturmalar için genel aften vazgeçmesinin bir istisna olmasına dair daha ayrıntılı bir tartışma için, bkz. Lisa J. Laplante, *Entwined Paths to Justice: The Inter-American Human Rights System and the Peruvian Truth Commission*, Paths to International Justice içinde (yayına hazırlanıyor).

³⁴ Sandra Young, *Narrative and Healing in the Hearings of the South African Truth and Reconciliation Commission*, 27 Biyografi 145 (2004).

mağdurların hakikat komisyonlarındaki mecburi rollerine rağmen, korunmasız bir grup olmalarından dolayı bu kişilerin hakikat komisyonlarına katılımının, onları ruh sağlığı problemlerinin artması ya da travmalarının hatırlanması riskiyle karşı karşıya bıraktığı yönündedir.³⁵ Aslında bu konuyla ilgili farklı görüşler vardır. Örneğin Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'na tanıklıklarını anlatan insanlar üzerine bir araştırma yapan psikolog Brandon Hamber araştırmasının sonucunda şunu belirtir:

Hakikat ve Uzlaşma Komisyonlarının taraftarı olanların çoğu, hayatta kalanların kendi hikayelerini, onların duygularını paylaşan ve ilk kez gerçek acılarını kabul eden insanlara anlatmasıyla bu komisyonların geçmişin yaralarını iyileştireceğini iddia ederler. Tam tersine Hakikat ve Uzlaşma Komisyonlarına karşı olanlar bu komisyonların eski yaraları tekrar açarak, kızgınlık, karamsarlık ve intikam duygularını ortaya çıkaran yıkıcı mekanizmalar olduğunu iddia ederler.³⁶

Tüm dünyada hakikat komisyonlarının yirmi yıllık deneyimine rağmen, hangi görüşün daha geçerli olduğuna dair bir hükme varılmamıştır. Hamper “hakikat ve uzlaşma komisyonlarının psikolojik olarak iyileştirici bir mekanizma olması potansiyeline rağmen, kendi içinde psikolojik rehabilitasyon sağlamak adına etkili bir süreç olmadığını” söyler.³⁷ Hamper hakikat komisyonunun açık duruşmalarının, sistematik insan hakları ihlallerinin yaşandığı dönemlerden geçen ülkelerde mağdurların iyileşme sürecini başlatmak için önemli ve hatta gerekli bir adım olduğunu iddia eder. Ancak Hamber, eğer bu süreç dikkatli bir şekilde yapılandırılmazsa, açık duruşmaların bireylerin iyileşmelerine engel olacağına da dikkat çeker.³⁸

Bu potansiyel riskin yarattığı paradoksal durum, hakikat komisyonlarının çalışmalarının çok büyük oranda hayatta kalan mağdurların katılımına bağlı olmasından kaynaklanır, çünkü bu kişilerin tanıklıkları hakikat ve uzlaşma komisyonlarının sonuç raporlarının temelini oluşturur. Komisyonlar özellikle sebep olunan hasarı açıklayacak bir çerçeve oluştururlar ve bu şekilde hayatta kalan mağdurların onlara anlattıkları temelinde onarımlar ve kurumsal reformlar için uygun öneriler geliştirirler. Bazı durumlarda, bu tanıklıklar cezai soruşturma başlatmak için ön kanıtlar da sunabilir. Ayrıca, hayatta kalan mağdurların katılımı pedagojik projenin de bir parçasıdır: bu tanıklıklar, büyük ve sistematik insan hakları ihlallerinin yaşandığı dönemlerle ilgili daha geniş bir kitlenin eğitilmesi ve duyarlı hale getirilmesi için kullanılırlar. Bu şekilde, hayatta kalan mağdurlar, hakikat komisyonlarının araştırmalarını ve önerilerini hem yaratanlardır hem de bunlardan yararlanması istenenlerdir. Tanıklık anlatımının yaralayıcı olmasından ciddi kaygı duyulur, zira bu doğrudan hakikat komisyonu modelinin yaşayabilirliğini tehdit eder. Eğer deneyimin zarar verdiği doğrulanırsa, mantıken bu komisyonların kullanılmaması gerekecektir.

V. ŞARTLI KATARSİS Mİ? TANIKLIKTA BULUNMANIN GEÇİCİ YARARI

Yazarlar yaptıkları araştırmada, ortak bir tarihi yeniden kurmak ve mağduriyete sebep olan pratikleri ve kurumları ortaya koymak için, eskiden sesi kesilmiş olanları empati kurarak

³⁵ Brandon Hamber & Richard Wilson, *Symbolic Closure Through Memory, Reparation and Revenge in Post-Conflict Societies*, 1 J. Hum. Rts. 35 (2002).

³⁶ Brandon Hamber, *The Need for a Survivor-Centered Approach to the Truth and Reconciliation Commission*, 9 Community Mediation Update, ¶ 3 (1996), <http://www.csvr.org.za/articles/arHUKdrt.htm> adresinden ulaşılabilir.

³⁷ Brandon Hamber, *Dealing with the Past and the Psychology of Reconciliation*, “Contributions of Psychology to Peace” başlıklı 4. Uluslararası Konferansta sunulan bildiri, ¶ 3 (27 Haziran 1995), www.csvr.org/articles/arHUKdrt.htm adresinden ulaşılabilir.

³⁸ A.g.e. ¶ 7.

dinlemeye yaptığı vurgu ile hakikat komisyonlarının geçici olarak yararlı etkileri olduğunu doğrularlar.³⁹ Yıllarca süren ötekileştirme ve etnik ayrımcılık sonrasında Peru’da hayatta kalan mağdurlar devletin desteklediği, kendi hikayelerinin ve taleplerinin duyulduğu ve anlaşıldığı bir forumla karşılaşmışlardır.

Şüphesiz, mağdurların çoğunluğunun toplumsal, ekonomik ve kültürel profili bu tepkiye sebep olmuştur. Yazarların da belirttiği gibi, tanıklıklarının anlatanların çoğu tarihsel olarak ötekileştirilmiş topluluklardan gelmektedirler, Peru’daki iç çatışma döneminde öldürülen ya da kaybolan yaklaşık 70.000 kişinin dörtte üçü yoksul, kırsal alanda yaşayan ve anadili İspanyolca olmayan kişilerdir. Çatışmadan en çok etkilenen altı bölge, ülkenin en yoksul bölgeleri arasında ve devlet tarafından tarih boyunca ihmal edilmiş bölgeler.⁴⁰ Bu nedenle, hayatta kalan pek çok mağdur, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu’na katıldıklarında ilk kez devlet tarafından tanındılar, ilgi ve saygı ile karşılandılar. Örneğin, hayatta kalan mağdurların açık duruşmalara katılımı “önemli bir an”dı; özellikle de hikayelerini o ana dek halka açık şekilde hiç anlatmamış ve hatta hiçbir şekilde anlatmamış olanlar için.⁴¹

Özellikle, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu’na tanıklıklarını anlatan kişilerle yapılan görüşmelerde pek çoğu, seslerinin kısıldığı onca yıl sonrasında devlet tarafından duyulmalarının çok önemli olduğunu söyledi. HUK, devlet tarafından onaylanan bir kurum olarak, bu sürecin ilk adımıydı ve çalışmalarında, hayatta kalan mağdurlara aktif bir rol veriyordu. Aslında, hakikat komisyonunun yetki direktifi, komisyona “özellikle de siyasal şiddetten en çok etkilenen kişilerin katılımını destekleme ve uygun iletişimi kurma” hakkı veriyordu.⁴² Bu görevin önemli taraflarından biri, sadece uzmanlara değil hayatta kalan mağdurlara güvenmek ve bu şekilde yaşananların anlaşılmasına katkıda bulunmaktı. Hayatta kalan mağdurlar mutlaka teknik ya da hukuki terimler kullanmadılar, aksine, görüştükları kişilerden birinin yazarlara söyledi gibi bu kadın “sadece ne yaşadığını değil, ne hissettiğini de” anlattı.⁴³ HUK, tanıklıklarını anlatanların deneyimlerine geçerli kıldı ve tanıklıklar biriktikçe konuşanların seslerini de yükseltti. Hayatta kalan mağdurların deneyimlerini geçerli kılma süreci, onların cümlelerini, devlet raporu şeklinde “resmi” olarak sunularak ilerletildi.⁴⁴

Bütün bunların yanında, duruşmalar hayatta kalan mağdurların hikayelerinin tekil olmadığını da ortaya koydu, aksine bu hikayeler kolektif bir güçlük ve hayatta kalma deneyiminin parçasıydılar.⁴⁵ Ayrıca yazarların görüşmelerinde deneyiminin ortaklığının bu denli net bir şekilde ortaya çıkması, yalnızlık ve hatta kendini suçlama hislerinin ortadan kalkmasına yardımcı oldu; istismar örneklerini görmek onların yaşananların sistematik olduğunu, kendi hataları olmadığını daha açık bir şekilde anlamalarını sağladı. İnsanlar yazarlara, ortak tarihleri dehşet verici olsa da, bunun dolayısıyla dayanışma hissettiklerini anlattılar. Bunların tümü bir arada düşünüldüğünde, her bir hikaye geçmişi inkar etme çabalarını reddederek, büyük bir yanlış yapıldığı gerçeğini kesin olarak kanıtladı.⁴⁶

Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun düzenlediği açık duruşmalarda ifade veren hayatta kalan yirmi mağdur ile görüşme yapan Laplante, ifade verdikleri andaki deneyimlerini olumsuz

³⁹ Theidon, *supra* note 28.

⁴⁰ CVR, *supra* note 5, Genel Sonuçlar ¶¶ 5–7.

⁴¹ Rocio Paz ile kişisel görüşme, Eğitim Direktörü, Asociacion Pro Derecho Humanos, Lima, Peru (23 Mayıs 2005) (deşifresi yazarlar tarafından yapılmıştır).

⁴² Decreto Supremo No. 065-2001-PCM, §6(f)(4 Haziran 2001).

⁴³ Gisele Ortiz ile kişisel görüşme, Amerikan Ülkeleri İnsan Hakları Mahkemesi’nde başvuru sahibi ve Cantuta Davası’nda mağdur ailesi, Lima, Peru (8 Haziran 2005) (deşifresi yazarlar tarafından yapılmıştır).

⁴⁴ *Bkz.* Mark J. Osiel, *Making Public Memory, Publicly*, Human Rights in Political Transitions: Gettysburg to Bosnia içinde, 242 (der., Carla Hesse & Robert Post, 1999)

⁴⁵ Rocio Paz ile kişisel görüşme, *supra* note 41

⁴⁶ Yazarlardan Theidon, Ayacucho ofisinde bulunan HUK çalışanları arasında kullanılan bu temadan çok etkilendi. Çoğu çalışan Ayacucho’dan gelmiş ve çatışma döneminde orada yaşamış olsa da, çoğu, HUK ile çalışmaya başlamadan önce şiddetin ve yaşanan kayıpların boyutuyla ilgili hiçbir fikirleri olmadığını söyledi. Yazarlar tarafından yapılan kişisel görüşmeler.

olarak tanımlayan tek bir kişiye rastlamadı.⁴⁷ Aslında, tanıklıklarını anlatanların tümü yaşadıklarını olumlu bir deneyim olduğunu söyledi ve bazıları için bunun açıkça katartik bir etkisi vardı. Duruşmalara katılanları çoğu kendi hikayelerini paylaştıktan sonra bir rahatlama hissetti, sanki omuzlarından büyük bir yük kalkmıştı. Yapılan bazı yorumlardan örnek verilecek olursa:

İçimdeki şey her ne ise onun çıktığını ve huzur dolduğumu hissediyorum... kendi yaşadıklarımla ilgili daha çok şey öğreniyorum ve aynı zamanda diğer arkadaşlarımda duruşmalarda nasıl ifade verdiklerini ve öneriler sunduklarını görüyorum. Onlardan pek çok şey öğrendim ve değişiyorum, daha iyi hissediyorum.⁴⁸

Kesinlikle çok rahatladım. Olan bitenle ilgili konuşabildiğinizde, sırtınızdaki ağır yük hafiflemiş gibi hissediyorsunuz... Bunu yapabildiğim için çok memnunuz, özellikle de pek çok insan bu tarihi bilmediği, anlamadığı için.⁴⁹

“Nasıl hissettiğimi anlattığımda bir hastalıktan iyileşiyormuşum gibiydi... Bir hastalık atlatmış insan gibi herkesin önünde yaşadığım acıdan bahsettim.”⁵⁰

Başta yaşanan tüm bu olumlu etkilere rağmen, çalışmalarımız hayatta kalan mağdurların nadiren karşılıksız bir jestten ya da sadece duyulmak isteğinden bu duruşmalara katıldığı gerçeğini de ortaya koydu. Aslen, hayatta kalan mağdurların pek çoğu deneyimlerini bu şiddetin bir kere daha yaşanmaması umuduyla anlattıklarını söylerken, mutlak bir çoğunluk katılmalarının nedeninin devletten somut bir çözüm umut etmeleri olduğunu söylediler.⁵¹ Yazarların görüştüğü kişilerin tümü cezai kovuşturmalar ve yargılamalar yoluyla gerçekleştirilecek bir cezalandırıcı adalet isteğinde olmasa da, hepsi onarımlar yoluyla gerçekleştirilecek güçlendirici adalet arzusunu dile getirdiler.⁵²

Aslında, hakikat komisyonunun çalışması sırasında, yazarlar HUK'un güçlendirici adalet adına yapacakları konusunda büyük bir beklenti olduğunu fark ettiler. Bu da beklentiler karşılanmazsa sonucun ne olacağı sorusunu doğuruyordu.

Hamber'in sözleriyle:

Onarım mevzusu ve özellikle de kişisel beklentilerin artması durumu çok önemli... Beklentiler ve umutlar çok çeşitli... Bu ihtiyaçların karşılanması onarımın en üst noktası olabilir, diğer taraftan eğer bunlar yapılamazsa çok büyük bir hayal kırıklığı ve hüsrana ortaya çıkar.⁵³

Uzmanlar, hayatta kalanların başlarından geçen korkunç olayları anlatmaları yönünde 'kullanılarak', bunun onların iyileşmelerine etkisi olmadan sadece bir araştırma konusu olarak kalmasına karşı uyarıda bulunurlar.⁵⁴ Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu süreciyle ilgili olarak,

⁴⁷ Araştırma on üç erkek ve yedi kadınla yapıldı. Görüşülen kişiler mağdurların çeşitliliğini yansıtıyordu: yerinden edilen kişiler, kayıpların aileleri, işkence görenler ve suikasta kurban gidenler, haksız yere tutuklananlar, çatışma nedeniyle medeni ehliyetini kaybedenler. Tüm bu ihlallerin faillerin yüzde 50'si devlet görevlisi, geri kalan yarısı da bölücü gruplardandı. Görüşülen kişiler arasında meslek sahipleri, köylüler, rahipler, polis, devlet görevlileri ve muhalefet partisi dahil farklı siyasi görüşlerden insanlar vardı. Çalışmanın sonuçları HUK'un etki değerlendirme raporunun bir bölümünde de yayınlandı, *bkz. CVR supra note 5, Açık Yargılamalar*, <http://www.cverdad.org.pe/apublicas/audiencias/index.php> adresinden ulaşılabilir.

⁴⁸ Erkek görüşmeci ile yapılan yüzyüze görüşme, 41, Ayacucho, kaybolan ve yakalanan topluluk liderinin akrabası, (4 Mart, 2003) (çevirisi yazar tarafından yapılmıştır).

⁴⁹ Kadın görüşmeci ile yapılan yüzyüze görüşme, 31, Lima, yargı dışı yolla öldürülen bir kişinin akrabası (8 Ocak, 2003) (çevirisi yazar tarafından yapılmıştır).

⁵⁰ Kadın görüşmeci ile yapılan yüzyüze görüşme, 50, Ayacucho, kayıp akrabası (5 Mart, 2003)

⁵¹ Lisa LaPlante, El Impacto de las Audiencias Públicas en los Participants, <http://www.cverdad.org.pe/apublicas/audiencias/impacto.php> adresinden ulaşılabilir.

⁵² A.g.e.

⁵³ Hamber, *supra* note 37, ¶ 24.

⁵⁴ Judith Herman, *Trauma and Recovery* 240 (1992).

tanıkların kendi katılımlarını sadece bir veri toplama işlemi olarak görmeleri ve kendi iyileşme ve adalet mücadeleleri açısından herhangi bir somut yarar görmemeleri riski var. Bu durumda, yazarlar tarafından da gözlemlendiği gibi, tanıklık anlatmanın her türlü geçici sağaltıcı etkisi nihayetinde baltalanabilir. Daha kötüsü, hakikatleri anlatma süreci, önce beklenti yaratıp sonrasında onları karşılıksız bırakarak, hayatta kalan mağdurların daha derin bir aldatılma ve ihmal hissi duymasına sebep olarak zarar verici de olabilir. Bu durumun bir diğer dolaysız sonucu da şu olabilir; hakikat komisyonu sürecinden potansiyel olarak fayda sağlayacak olanlar eğer geçiş dönemi adaleti projesi ile ilgili olarak hayal kırıklığına uğrarsa, hakikat ve uzlaşma komisyonu tarafından başlatılan geçiş dönemini devam ettirmek için gereken politik mücadeleye katılmaktan da vazgeçebilirler. Onarımların uygulanması da dahil, haklarını talep etmekten vazgeçebilirler. Ancak, yazarlar, Peru'daki sivil toplum ve hükümet kurumlarından temsilcilerin tekrar tekrar saptadığı gibi, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun önerilerinin halkın gündeminde kalmasının hakları ihlal edilen ve onarımları hak eden insanların kendi politik seferberliğine bağlı olduğunu ve siyasi baskının garanti altına alınması gerektiğini gözlemlemiştirler.

Güney Afrika'da –siyasi af yoluyla pek çok yargılamanın engellendiği bir ülke olarak hükümetin mağdurlara zamanında ve uygun şekilde onarım ödeyememesi ya da bunları tesis edememesi siyasi tansiyonun yeniden alevlenmesine sebep oldu ve bu da hakikat komisyonun çalışmasını zayıflattı ve hatta güvenilirliğini ve yararlı etkilerini azalttı.⁵⁵ Peru'da, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun Ağustos 2003'te sonuç raporunu yayınlamasının üzerinden iki seneden fazla zaman geçtikten sonra, komisyonun önerilerinin hükümet tarafından yerine getirilmemiş olmasından dolayı büyük bir hayal kırıklığı mevcuttu. Tanıklık anlatılarının hemen ardından çektikleri acıların telafi edileceğine yanlış yere inanan hayatta kalan mağdurlar en çok hayal kırıklığına uğrayanlar arasındaydı – ve bunlar Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun çalışmasını anında reddettiler.⁵⁶ Uygulamanın bir süreç içinde gerçekleştiğini anlayanların dahi zaman içinde somut sonuçlar alınmadıkça gözleri açıldı ve hükümete karşı güvensizlikleri arttı ve cezasız kalma hali devam etti. Bu nedenle, güçlendirici adalet, geçiş dönemi çözümleri içinde hâlâ bir ideal olarak durmaya devam ediyor. Ayrıca, yazarların da tahmin ettiği gibi, hakikat komisyonlarının olumlu etkilerini devam ettirmek onarımlar gibi devamında uygulanan önlemlerin gerçekleştirilmesiyle çok ilintili. Kendi başına hakikat yetersiz.

VI. GEÇİŞ DÖNEMİ ADALETİ İÇİNDEKİ ADALET NASIL VE NE ZAMAN SAĞLANIR?

Adalet, geçmişte yapılan yanlışların telafi edilmesine bağlıdır ve geçiş dönemi koşullarında çok önemli bir rol oynar. Güney Afrika hakikat komisyonunun adaleti atlayarak hakikati uzlaşmaya indirgemesi ve bu şekilde de pek çok mağduru tatmin olmamış ve kızgın halde bırakması yönündeki eleştiriler, geçmişte arkada bırakmanın bir çeşit adaletle ancak

⁵⁵ Brandon Hamber, *Reparations as Symbol: Narratives of Resistance, Reticence and Possibility in South Africa*, *Reparations: An Interdisciplinary Examination of Some Philosophical Issues* toplantısında sunulan bildiri, Queen's University, Kingston, Kanada (6–8 Şubat, 2004), <http://www.brandonhamber.com/talks2.htm#2004> adresinden ulaşılabilir.

⁵⁶ En ağır şiddetin yaşandığı Peru dağlık arazi Ayacucho bölgesinde yaşadığı bildirilen üç topluluk mevcut. Ve bu topluluklarda yaşayan pek çok kadın çatışma nedeniyle dul ya da çocuksuz kaldı ve bu görüşü genellikle onlar dile getiriyor. Söz verdiklerini yerine getirmediği için HUK'u reddettiklerini söylüyorlar. Bu görüş, kırsal alanda yaşayanlar arasında oldukça yaygındı, özellikle de Quechua dili konuşan daha yaşlı kadınlar arasında. HUK'un kırsal alana yayılması yetersizdi ve bu durum komisyona muhalefet edenlerin yanlış bilgilendirmeleriyle daha da arttı.

sağlanabileceğine dair artan bir görüş birliği olduğunu gösteriyor.⁵⁷ Ancak, adalet geçiş dönemi durumlarında gerekli bir rol oynarken, bunun nasıl ve hangi noktada tam olarak sağlanabileceği hâlâ belirsiz, zira bu büyük oranda subjektif kriterlere bağlı olabiliyor.⁵⁸

Yukarıda da belirtildiği gibi, Peru'da hayatta kalan mağdurlarla görüşürken, sadece insan hakları ihlallerinin faillerinin cezai hüküm giymesi talebi değil, aynı zamanda parasal ya da parasal olmayan onarım talep ve beklentileri de sıkça duyuluyor. Aslında, toplumun ruh sağlığı, onarımlar ve uzlaşmanın mikropolitikliği üzerine yaptığı çalışmada Theidon, adaletin telafi edici şekilde anlaşılmasının genelleştirilebileceğini ve bunun çatışmanın karara bağlanması için gereken toplumsal formların temel bir bileşeni olduğunu ortaya koydu.⁵⁹ Ayrıca, resmi açıklamalar, yayınlar ve hayatta kalan mağdurların posterleri “hakikat, adalet ve onarım”ı geçmişten kopuşu sağlayacak üç ayaklı bir yaklaşım olarak öneriyor, çünkü bunların her biri bir tür adalet olarak algılanıyor.⁶⁰ Bu nedenle, “adalet” geleneksel olarak cezai kovuşturmaları ifade etse de, gerçekte adalet pek çok farklı formda kendini gösterebiliyor.

A. Yedek mi Bütünleyici mi? Bir Adalet Mekanizması olarak Onarımlar

Muhtemelen cezalandırıcı adaletle –faillerin yargılanması ve cezalandırılması- ilgili geleneksel teoriler, faillerden hesap sorarak bireysel ve toplumsal adalet ihtiyacını tatmin etmek için tek yol olarak görülen güçlü bir ahlaki yetkiyi ellerinde tuttukları için, cezasız kalma halinin son bulması ve hukukun üstünlüğünün tahsis edilmesiyle ilgili söylemlere de hakim oluyorlar.⁶¹ Peru'daki yazarların mağdurlarla yaptığı görüşmeler, bazı bölgelerin cezai soruşturmayı yıllarca bekledikten sonra dahi yargılamaların gerçekleşmesini beklediklerini ve bu şekilde de kendilerini geleneksel cezalandırıcı adalet kavramıyla sınırladıklarını gösterdi. Yazarların birlikte çalıştığı kişilerden pek çoğu o kadar zaman geçtikten sonra dahi hâlâ “*un poco de justicia*” –bir parça adalet- beklediklerini söyledi. Gerçekten de yazarlar, ceza yargılamasının bazı formlarının sistematik ve uzun insan hakları ihlali dönemlerinin ardından yapılması gerektiği ve bu şekilde cezasız kalma haliyle uğraşmak gerektiği hususunda hemfikirler.

Ancak, siyasi ve yasal gerçeklerin bu amacı ulaşılamaz kılabilirdiği de gözleniyor. Örneğin, cezalandırıcı adalet tercihleri sınıfsal olarak belirleniyor olabilir ve ancak ekonomik durumu kötü olmayanların karşılayabileceği bir lüks. Kırsal alanda yaşayan yoksullar arasında, adalet talepleri büyük çoğunlukla ekonomik bir şekilde dile getiriliyor: hayatta kalma mücadelesi, çiftlik hayvanı, uygun bir ev ya da çocukları için eğitim ihtiyacı gibi pratik kaygılara sebep oluyor. Arjantin'deki kayıp annelerinden bazıları, onarımları devletin cezai sorumluluklarının üstünü örtmek için kullandığı bir araç olarak gördükleri için reddetmişlerdi. Arjantin'in aksine, Peru'daki daha yoksul mağdurlar böyle bir tepkiyi çok daha az gösteriyor.⁶² Yoksulluk, onlara reddetme seçeneği bırakmıyor. Burada, hayatta kalan mağdurlar toplumsal, ekonomik ve tarihsel yeri açıkça onun adalet kavramını ve bunun ulaşılabilirliğini biçimlendiriyor.

⁵⁷ Bkz. The Provocations of Amnesty: Memory, Justice and Impunity (der., Charles Villa-Vicencio & Erik Doxtader., 2003).

⁵⁸ Roy Brooks, *Reflections on Reparations, Politics and the Past içinde*, supra note 9, at 109.

⁵⁹ Theidon, supra note 17; Kimberly Theidon, *Justice in Transition: The Micropolitics of Reconciliation in Post-War Peru*, 50 J. Conflict Resol. 433 (2006).

⁶⁰ Lisa J. Laplante, *Entwined Paths to Justice: The Inter-American Human Rights System and the Peruvian Truth Commission*, Paths to International Justice: Social and Cultural Perspectives içinde (der., Maria Dembour & Tobias Kelly, yayına hazırlanıyor 2007)

⁶¹ Carlos Santiago Nino, *Radical Evil on Trial* (1996); Diane Orentlicher, *Settling Accounts: The Duty to Prosecute Human Rights Violations of a Prior Regime*, *Transitional Justice: How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes içinde* (der., Neil Kritz, 1995); Juan E. Méndez, *Accountability for Past Abuses*, 19 Hum. Rts. Q. 255 (1997)

⁶² Bkz. Osiel, supra note 44, at 248.

Ayrıca, yazarların araştırmalarından çıkan bir diğer sonuca göre cezalandırıcı adalet hayatta kalan bazı mağdurlara dokunmuyor bile. Örneğin, gözleri bağlı şekilde işkence görenler ya da sevdikleri insanı kimin kaçırdığını ya da öldürdüğünü hiçbir zaman bulamayanlar için bunun hiçbir anlamı olmayabiliyor. Bu insanlar cezai kovuşturmanın ya da mahkemelerin ardına düşmüyor, çünkü açıkça, faili teşhis edemiyorlar. Ayrıca, şiddet ve baskı dönemlerinden çıkan Peru gibi ülkelerde bir yargı sistemi varsa dahi zar zor işliyor. Gerçekte, bu eksiklikler her şeyden önce hukukun üstünlüğünün ortadan kalkmasına yol açar.⁶³ Ayrıca, yoksullar, ötekileştirilmiş gruplar için ulusal yargı sistemi kuşkuyla karşılanabilir, özellikle de siyasal şiddet yıllarında dahi onları korumayı beceremediği için. Bu nedenle, bu şekilde adaletin sağlanabileceğine dair inanç çok azdır. Peru, Güney Afrika'daki gibi siyasal af ilan etmemiş olsa da, hukuk sisteminde bir gece içinde reform yapılamayacağı gerçeğiyle yüzleşti, bu da zamanında gerçekleştirilen ve işletilebilen yargılamalar yapılmasını engelliyordu.⁶⁴ Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu çalışmasını sonlandırırken, en simgesel ve kanıtlanmış ceza davalarından kırk üçünün soruşturmasının takip etmesi için İçişleri Bakanlığı'na devretti.⁶⁵ Ancak, bunun üzerinden iki yıldan fazla zaman geçtikten sonra dahi bu davalardan yirmi dört tanesinin soruşturması hâlâ devam ediyordu ve sadece bir tanesinde karar verilmişti. Verilen karar da beraattir.⁶⁶ Hakikaten, af getirilmemiş olsa da, siyasal etkiler cezai soruşturmaları ve mahkemeleri geciktiriyor ve hatta engelliyor. Peru Ombudsman'ının hazırladığı yakın tarihli bir rapor, kanıtların paylaşılmasını reddetme ve bu şekilde de Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun önerileri çerçevesinde açılan cezai soruşturmaların bir kısmının düşmesine sebep olma gibi çok sayıda şüpheli engelli ortaya koyar.⁶⁷ Benzer şekilde, Ayacucho'daki bir insan hakları yargıci eski bir başkanla ilgili bir kovuşturma başlattığında, Ulusal Ağır Ceza Mahkemesi, insanlık suçları için yapılan yargılamaların kanıtlardan ve tanıklardan sekiz saat uzaklıkta bir mesafede olan Lima kent mahkemelerinde gerçekleştirilebileceğini açıklamıştı.⁶⁸

Ayrıca, Peru Ombudsman'ı bu hukuki davalarda yer alan 1.512 hayatta kalan mağdurdan sadece 364'ünün mahkemenin sürmesini garanti altına almak için hukuki destek beklediğini ortaya çıkarır.⁶⁹ Peru'da mağdurlar adına suç duyurusunda bulunan insan hakları örgütleri kısıtlı kaynakları olduğunu ve ancak sembolik suçlamaları –“örnek ihlal” davaları- ortaya koyabildiklerini ya da en ağır suçlular karşısında cezai kovuşturma açtıklarını söylüyorlar. Ayrıca, Peru'daki insan hakları ihlalleriyle ilgili cezai kovuşturmaların kısıtlı sayıda kaydı olduğunu dikkate alırsak⁷⁰, onarımlar Peru'da hayatta kalan mağdurlar için tek adalet yolu ve “devletin, bu mağdurların yaşadıkları zararı telafi etmek için harcadığı çabanın elle tutulur en somut hali”⁷¹ olabiliyor. Bu nedenle, adalet ihtiyaçlarını karşılamak için cezai kovuşturma

⁶³ *Geçiş dönemi adaleti*, bu kurumların düzenlenmiş sayılmaması gerektiğini dikkate alır; eski rejim altında yasanın ve kamu kurumlarının temeli çökmüştür. Yeni bir haklar ve eşit yurttaşlık kültürü hâlâ oluşturulmak üzere beklemektedir. Alex Boraine, *The Moral Foundation of the South African HUK: Truth as Acknowledgment and Justice as Recognition*, Truth v. Justice içinde, *supra* note 7, s. 138.

⁶⁴ Minow, *The Hope for Healing*, *supra* note 7, s. 238

⁶⁵ Laplante, *Entwined Paths to Justice*, *supra* note 60

⁶⁶ Defensoría del Pueblo, *A Dos Años de la Comisión de la Verdad y Reconciliación: Informe Defensorial No.97*, ss. 49–52 (2005), http://www.ombudsman.gob.pe/modules/Downloads/informes/defensoriales/informe_97.pdf adresinden ulaşılabilir.

⁶⁷ A.g.e.. at 149–70

⁶⁸ Germán Vargas Fariás tarafından Cristina Olazábal ile yapılmış yüzyüze görüşme, Fiscal Especial de Derechos Humanos de Ayacucho, in Ayacucho, Peru (May 2005), http://www.justiciaviva.org.pe/nuevos/2005/entrevista_olazabal.doc adresinden ulaşılabilir..

⁶⁹ Defensoría del Pueblo, *supra* note 66, s. 57.

⁷⁰ Walter Chiara & Lisa J. Laplante, *Prosecutors in Peru. Testing the Limits of Impunity*, Onarım Raporu 4 (2004), www.redress.org/reports/april2004.pdf adresinden ulaşılabilir.

⁷¹ Pablo de Greiff, Executive Summary: The Role of Reparations in Transition to Democracy, Carnegie Konseyi Küresel Adaleti Sağlama Semineri (5 Haziran 2004), http://www.cceia.org/resources_papers/4980.html. res/id=sa File1/4980 Greiff Reparations and Democracy.pdf adresinden ulaşılabilir.

yolunu seçemeyen mağdurlar genellikle onarımlara odaklanıyor. “Açıkça, hem cezai hem de düzeltici girişimler adalet mekanizmaları olarak değerlendirilebilir. Ancak, ikincisinin önemli bir boyutu, yeterli sistematik ilgiyi çekmemiştir.”⁷²

B. Onarımları Ödeme: Devleti Sorumlu Tutmak

Yazarların belirttiği gibi, devletin kendilerini korumayı beceremediğini düşünen hayatta kalan mağdurlar için onarımların sembolik bir anlamı vardır. Aslında devlet, hayatta kalan mağdurların insan haklarını ihlal eden davranışlarından ve ihmallerinden sorumlu tutulmalıdır. Faillerin bireyler olarak yargılanmasına vurgu yapan ceza adaleti, devleti ciddi insan hakları ihlallerine sebep olmaktan ya da onlara izin vermekten sorumlu tutmayı engeller.

Non persona bir varlık olarak devlet, vatandaşlarını istismar etmiş ve onları koruyamamış olsa da, cezai kovuşturmanın muhatabı olamaz, bu nedenle de onarımlar “devlete [yaptıklarının] ödetmenin”⁷³ aracı olur. Maddi olarak ödenen tazminatlar, kitlesel insan hakları ihlallerinin yaşandığı durumlarda siyasal şiddetten zarar görmüş kişilerin zararını ancak kısmen ödeyebilse de,⁷⁴ yine de devletin geçmişte yapılan hatalardan sorumlu tutulmasını ve mağdurların acısını işaret ettiği için bu onarımların büyük bir sembolik değeri vardır.⁷⁵ Bu nedenle, onarımlar kişisel ve maddi hasarlara cevap verirken, aslında haklardan doğar ve hesap verilebilirlik önlemleridir.⁷⁶ Bu şekilde, “yanlış yapıları düzeltme” işlevini yerine getirdiği ölçüde başarılı cezai yargılamalardan duyulan memnuniyete benzer ve hesaplaşma işlevini görebilir.

C. Devletin Suçu mu Mağdurların Hakkı mı?

Onarımlar devleti sorumlu tutmak adına önemli bir fonksiyonu yerine getirirken, onarımların tenfiz kabiliyeti devletin, onarımların hayatta kalan mağdurların hakkı olduğunu düşünüp düşünmemesine bağlı olabilir. Yazarlar merkezi hükümetin yürütme organı ve Ekonomi ve Finans Bakanlığı gibi kritik dairelerinin bu görüşü sahiplenmediğini ve bunun da hayatta kalan mağdurların, bütünüyle siyasi irade eksikliği ve cezasız kalma halini daha da ileri taşımaya dönük bir müsamaha olarak gördükleri şeye sebep olduğunu gözlemlerler. Ancak, yerel hükümetler ve merkezi hükümetin Sağlık Bakanlığı gibi diğer birimleri, onarımların haklardan doğduğuna inanan perspektifi kabul etmeye başlamışlar ve onarım programlarını uygulamaktadırlar.⁷⁷

Peru Hakikat Komisyonu’nun onarımlarla ilgili tavsiyeleri onarımların hem etik hem de yasal gerekçelerini öneriyor ve konunun iki farklı perspektifini yansıtıyor: bazı eleştirilenler onarım programlarının pişmanlık duyan devletin ahlaki ve politik yetkisi olduğunu kabul ederken,⁷⁸

⁷² Pablo de Greiff, Addressing the Past: Reparations for Gross Human Rights Abuses, Repairing the Past: Confronting the Legacies of Slavery, Genocide, & Caste toplantısında sunulan bildiri, Yale Üniversitesi, New Haven, Connecticut (27–29 Ekim, 2005), <http://www.yale.edu/glc/justice/greiff.pdf> adresinden ulaşılabilir. (Rule of Law and Conflict Management: Towards Security, Development and Human Rights içinde yer alacak. (der. Agnes Hurwitz, yayına hazırlanıyor.)

⁷³ Bkz. Lisa J. Laplante, *Bringing Effective Remedies Home: The Inter-American Human Rights System Reparations and the Duty of Prevention*, 22 Neth. Hum. Rts. Q. 347 (2004).

⁷⁴ Brian Walsh, *Resolving the Human Rights Violations of a Previous Regime*, 158 World Aff. 118 (1996)

⁷⁵ Patricia E. Standaert, *Other International Issues: The Friendly Settlement of Human Rights Abuses in the Americas*, 9 Duke J. Comp. & Int’l L. 537 (1999)

⁷⁶ Bkz. Roman David & Susanne Choi Yuk-ping, *Victims on Transitional Justice: Lessons from the Reparation of Human Rights Abuses in the Czech Republic*, 27 Hum. Rts. Q. 430–31 (2005)

⁷⁷ Bkz. Lisa J. Laplante & Roxana Castellon, *Expanding the Definition of the Right to Mental Health: Attending To Victims of Political Violence and Armed Conflict in Their Communities Of Origin*, 2 Essex Rev. Hum. Rts. 52 (2005).

⁷⁸ Elazar Barkan, *The Guilt of Nations: Restitution and Negotiating Historical Injustices* (2000).

bazıları da devlet üzerinde eş bir yükümlülük yaratan onarımların hayatta kalan mağdurların yasal hakkı olarak da görülmesi gerektiğini iddia ederler.⁷⁹ Onarımlara yönelik hak temelli yaklaşım, hayatta kalan mağdurların onarım taleplerini güçlendirir, özellikle de Peru gibi politik ve ekonomik olarak istikrarsız ülkeler için. Onarımları bir hak olarak düzenlemek, onarımların toplumsal ihtiyaçlar arasında öncelik sırasına göre bir yere yerleştirilmesi ve finansal pastadan gittikçe küçülen bir pay alması riskleriyle birlikte devletin takdirine bırakmaz. Eğer ahlaki olduğu düşünülürse de, onarımlar devletin yetkisine bağlı kalır; aksine eğer haklar temelinde düzenlenirse, hayatta kalan mağdurlar devleti uyum göstermeye zorunlu bırakmak açısından daha güçlü durumda olurlar.⁸⁰ Onarımları –sadece ahlaki bir yükümlülük olarak değil- hak temelinde düzenlemek, hukukun üstünlüğünü, liberal demokrasileri ve istikrarlı yasal kurumları kurmak için de temel önemde olan eşit haklara saygı ilkesinin de geliştirilmesini sağlar.⁸¹ Geçmişte yapılan yanlışların karşılığında bir yükümlülük olarak dağıtılan onarımlar hesap verilebilirlik ihtiyacının karşılanmasına da yardımcı olur. Bu da cezasız kalma hallerinin sona ermesini sağlar, çünkü “onarımın insan hakları nosyonunun gerçek ve uygulanabilir olmasına yardımcı olur.”⁸² Aslında, onarımları bir hak olarak düzenleyerek, hayatta kalan mağdurların kızgın bir şekilde “bu benim hakkım, bana verilmiş bir hediye değil” diyebilmesi sağlanmış olur.

Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu’nun Onarım Planını (PIR) sunmasından yaklaşık üç yıl sonra, bu planın uygulanması yavaşladı. Devlet Başkanı Alejandro Toledo, hayatta kalan mağdurlara yardım eden örgütler ve insan hakları örgütlerini çok öfkeli edilecek şekilde, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu’nun Sonuç Raporu’na haftalar sonra cevap verdi ve sonrasında da sadece toplumsal kalkınma programı için bir söz vererek onarımları bir kenara attı.⁸³ 2004 yılında, hükümet Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu’nun tavsiyeleri temelinde bir onarım programı geliştirmek üzere özel bir komisyon kurdu. Bu komisyon Nisan 2005 yılında çalışmalarını sonlandırdı ve “Onarım Planı 2005-2006” adıyla hazırladığı raporu sundu, Bakanlar Kurulu da raporu onaylayarak yürütme emri verdi.⁸⁴ Sivil toplum kuruluşları bir kez daha önerilen planın, PIR’da belirtilen iddialı onarım planından eksik olduğunu fark etti ve ayrıca uygulanması için gereken fon yeterli değildi. Hükümet aynı zamanda onarım planına yasal bir çerçeve yaratmak için bir yürütme kararı yayınladı ve farklı bakanlıkların onarım programları geliştirmeye başlamasını istedi.⁸⁵ Ancak, pek çok sivil toplum örgütü oluşturulan bu çerçevenin, varsayılan yükümlülüğü yerine getirmeyi tek tek bakanların profesyonel ve kişisel taahhütüne bağladığına işaret etti. Bu nedenle de bu taahhütün devam ettirileceğinin garantisi yoktu. Benzer şekilde, Peru Meclisi’nin Temmuz 2005’te Onarım Yasası’nı onaylaması da çok büyük bir başarı olarak algılanırken, sivil toplum örgütleri bu kez de tüm mağdurların kayıt sisteminde yer alması gereği gibi teknik engellerle devletin bu yasanın uygulanmasını geciktirmesi ile uğraşıyorlar.⁸⁶

En önemlisi, tüm bu adımlar onarımların elde edilebilmesi yolunda ileri adımlarken, Peru sivil toplum kuruluşları, Ekonomi ve Finans Bakanı önerilen onarımları desteklemek için gerekli fonu tahsis etmeyi reddettiği için bu gelişmelerin boşuna olduğunu söyleyerek bu görüşü reddediyor. Yukarıda belirtilen onarımlarla ilgili normatif gelişmelere rağmen, hükümet planı

⁷⁹ Stef Vandeginste, *Reparations, Reconciliation After Violent Conflict: A Handbook içinde*, 145 (der., International Institute for Democracy & Electoral Assistance., 2003).

⁸⁰ Elazar Barkan, *Restitution and Amending Historical Injustices in International Morality, Politics and the Past içinde*, *supra* note 9, s. 93.

⁸¹ Boraine, *supra* note 63, s. 138.

⁸² Torpey, *supra* note 30, s. 5.

⁸³ Lisa J. Laplante, *Reparations for Justice*, 40 *Latinamericapress* 3–4 (17 Aralık 2003), <http://www.latinamericapress.org/adresinden/ulaşilabilir>.

⁸⁴ Plan Integral de Reparaciones: Programación Multiannual 2005–2006, Decreto Supremo No. 047-2005-PCM (6 Temmuz 2005).

⁸⁵ Aprueban marco programático de la acción del Estado en materia de paz, reparación y reconciliación nacional, Decreto Supremo No. 062-2004-PCM (27 Ağustos. 2004)

⁸⁶ Ley que crea el Programa Integral de Reparaciones—PIR, LA LEY No. 28592 (29 Temmuz 2005).

tam olarak uygulamak için yeterli fonları ayırmakta sürekli olarak başarısız olmakta; sembolik bir miktar için söz verdiği durumda dahi Ekonomi ve Finans Bakanlığı tasarlanmış bu fonları ödeyemiyor.⁸⁷ Bakanın “fon yok” açıklamasından bir hafta sonra ordu için yüklü bir harcama paketini onaylaması, hayatta kalan mağdurlar açısından büyük bir güvensizlik yaratıyor.⁸⁸ Hükümet, PIR’ın uygulanamamasının nedenini fon eksikliğine bağlarken, her seçim öncesinde silahlı kuvvetler ya da yoksullar için destek programları gibi siyasi olarak popüler nedenlerle fon verileceğini garanti ettikçe, güvenilirliğini kaybediyor. Hayatta kalan mağdurlar ayrıca hükümetin uluslararası alanda borçlanarak tazminatları ödemesi tekliflerine de cevap vermediğini öğrenmiş durumdadır. Bu nedenle sivil toplum örgütleri güçlü bir toplum baskısı olmadan hükümetin onarım sağlama yükümlülüğünden kaçacağını fark etmiş durumdadır. Diğer bir deyişle, siyasi irade ihtiyari bir şekilde dayatılabilir. Ancak bu süreç iç çatışma yaşayan hayatta kalan mağdurların bir araya gelerek oluşturacağı siyasi baskıya bağlı.

D. Geçiş Dönemi Adaleti Modeline Onarımı Yerleştirmek

Onarımlar güçlendirici anlamda genellikle tercih edilen bir seçenek oluşturuyor–hem bir gerekliliği hem de pragmatizmi gösteren bir tercih-. Hayatta kalan mağdurların ve toplumun adalet ihtiyacı ve beklentisinin karşılanmasına yardımcı olmak, hayatta kalan mağdurların hayatlarını yeniden kurmalarına destek olmak ve ayrıca hükümeti kitlesel zulümden sorumlu tutmak için de onarımlar tercih edilen yöntemler.⁸⁹ Güçlendirici adalet, cezalandırıcı adalet gibi, hayatta kalan mağdurların failer karşısındaki rolünü önplana çıkarma avantajını önerebildiği ölçüde onarımlar bu kişilere kendi insanlık ve toplumsal onurlarını geri kazanmak için daha çok fırsat sunabilir.⁹⁰ Hayatta kalan mağdurlara odaklanmak aynı zamanda pragmatik bir sorundur çünkü araştırmalar gösterir ki onların ihtiyaçlarını görmezden gelmenin yeni düş kırıklığı, intikam ve şiddet döngülerine sebep olma riski var.⁹¹ Bu nedenle onarımlar gerekli hale gelir, zira harekete geçirici adaletin herhangi bir türünde gerçekleşen bir gecikme hakikat komisyonunun olumlu sonuçlarını sıfırlayabilir ya da daha kötüsü ülkeyi her an şiddete sapma riskiyle karşı karşıya bırakır.

Peru’daki geçiş dönemi adaleti deneyimi ve hayatta kalan mağdurların görüşlerine dair yazarların yaptığı gözlem, onarımların ceza davaları kadar önemli olduğunu göstermiştir. Onarımlar adalet önlemlerini, telafinin meşru bir formu haline getirirler. Ayrıca davalar, hayatta kalan mağdurların adalet anlayışını daha doğrudan yansıtacak diğer telafi formlarına yönelik meşru taleplerinin yerine geçemezler. İdeal olanı her ikisini birden önererek hayatta kalan mağdurların adalet anlayışına daha bütünlüklü bir tepki sunmaksa da, gerçekte onarımlar ancak bazı durumlarda uygulanabilir bir seçenek olurlar, en azından kısa ve orta vadede. Bu nedenle, güçlendirici adalet formları her zaman tamamlayıcı iken, bazen geçiş dönemi adaleti taslağı içinde bir alternatif olabilirler.

Başlangıç niteliğindeki bu gözleme rağmen, hakikat komisyonu kurulan ülkelerin ancak bazılarında komisyon sonrasında onarım programlarının uygulandığını düşünürsek, onarımların, hayatta kalan mağdurların ya da toplumun uzun vadedeki adalet ihtiyaçlarını ya

⁸⁷ Nelson Shack Yalta, *Avanzando hacia la Cuantificación del Gasto público en Materia de Reparaciones*, Recopilación de Instrumentos Legales Sobre la Implementación de Recomendaciones de la Comisión de la Verdad y Reconciliación 57 (2006), <http://www.regionhuanuco.gob.pe/gr/grds/PIRAPCI/PIRES%20FINAL.pdf> adresinden ulaşılabilir.

⁸⁸ *Un Poco Tarde: Reglamentan Fondos para FFAA y PNP*, CORREO (3 Mayıs 2005), http://www.correoperu.com.pe/paginas_nota.php?nota_id=2592&seccion_nota=1 adresinden ulaşılabilir.

⁸⁹ Naomi Roht-Arriaza, *Reparations in the Aftermath of Repression and Mass Violence*, My Neighbor, My Enemy: Justice and Community in the Aftermath of Mass Atrocity içinde (der., Eric Stover & Harvey M. Weinstein, 2004).

⁹⁰ Elizabeth Kiss, *Moral Ambition Within and Beyond Political Constraints: Reflections on Restorative Justice*, *Truth v. Justice* içinde, *supra* note 7, s. 71

⁹¹ Minow, *The Hope for Healing*, *supra* note 7, s. 236.

da beklentilerini karşılayıp karşılamadığına dair tam bir araştırma yapılamamıştır.⁹² Diğer deneyimlere dayanarak, Güney Afrika ve Şili gibi mağdurların tazminat ödendikten sonra dahi ceza davaları konusunda ısrarcı olduğu ülkelerde, onarımların yargılamaların yerine geçemediği ortaya çıkmıştır. Onarımlar en fazla, davaların beklendiği süreçte geçici bir tatmin sağlayan zorunlu tamamlayıcı metotlardır. Ancak, tüm dünyada daha fazla sayıda hakikat komisyonu onarım planları oluşturdukça, onarımların da kendi başarılarına asli geçiş dönemi adaleti önlemleri oldukları, geçiş dönemi adaleti formülünün adalet kısmı için gerekli oldukları ve daha da önemlisi hayatta kalan mağdurların dile getirdikleri adalet anlayışı oldukları kanıtlanmaya başlamıştır.

VII. SONUÇ

Bu Sonuç Raporunu, bu ülkede eksik kalan ve unutulmuş adın bir talep olarak sunduk. Burada belirtilen tarih bizden bahsediyor: kim olduğumuzdan ve kim olmaktan çıktığımızdan. Bu tarih bizim görevlerimizden bahsediyor.⁹³

Çatışma sonrası toplumların geçiş dönemi adaleti süreçlerinin bir parçası olarak onarımlar “en üst seviyede modern olgular”⁹⁴ olarak tanımlanıyorlar. “Bugün uluslararası insan hakları konusunda onarım probleminden daha tartışmalı başka bir konu olmayabilir”⁹⁵ ancak yine de, “özellikle bu olgu ile ilgili yayımlanmış çok az akademik çalışma var.”⁹⁶ Yazarlar Peru’daki onarım tartışmalarının ne kadar karmaşık olduğunu anlatarak gelecekte kurulacak hakikat komisyonlarının belirlenen görevlerine ve Perulu hayatta kalan mağdurların adalet mücadelesine katkıda bulunmayı ummaktadırlar.

Araştırmamızda, Peru’da yaşanan şiddetin demografisi önümüzdeydi. Birlikte çalıştığımız insanlar, silahlı çatışmanın ve yoksulluk ve etnik ayrımcılık dahil daha uzun süre devam eden yapısal şiddetin en ağırını yaşamış toplumlardan geliyorlar. Onarım programlarının bir kısmı sembolik ve Peru halkının yoksul ve etnik temelde ötekileştirilmiş kesiminin çatışma süresince vatandaşlıklarının tam olarak tanınmamasıyla ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmüş olduklarının kabul edilmesini içeriyor. Onarımlar, tüm vatandaşların temel insan haklarını koruyacak ve bu hakları ihlal edecek olanlara karşı mücadele edecek bir ülkede yaşama hakkını göstermek için atılan adımlardan biri.⁹⁷ Makale boyunca yazarlar hakikatin yeterli olmadığını savundular. Hakikat komisyonları hoş görülebilir yalanlar⁹⁸ aralığını sınırlayan bir süreci başlatıyor, adalet beklentilerini ortaya koyuyor ve eylemler ya da ihmaller nedeniyle ortaya çıkan suçların sebep olduğu hasarlardan bazılarının telafi edileceği sözü veriyor. Hakikatin geçmişin tekrarlanmayacağı bir geleceğe uzanan bir köprü olabileceğine dair bir beklenti mevcut. Bu beklentinin karşılanabilmesi için çatışma sonrası dönemde izlenecek politikalar, kendilerine zarar veren ve sonradan da devam eden şiddete yönelik tanıklıklarını anlatanların beklentilerini dikkate almak zorundadır. Onarımlar da bu köprüyü kurmak için zaruri.

⁹² Bazıları toplumsal dönüşüm için –hukukun üstünlüğünün tesis edilmesi, uzlaşma ve reform süreçleri- onarımlar olmazsa olmaz değilse de güçlendiricidir. Robert I. Rotberg, *Truth Commissions and the Provision of Truth, Justice, and Reconciliation*, Truth v. Justice içinde, *supra* note 7, s. 12; ayrıca bkz. Minow, *The Hope for Healing*, *supra* note 7, s. 252.

⁹³ Salomon Lerner, HUK Eski Başkanı, (28 Ağustos, 2003).

⁹⁴ Jeffrey K. Olick & Brenda Coughlin, *The Politics of Regret: Analytical Frames*, Politics and the Past içinde, *supra* note 9, s. 44.

⁹⁵ Brooks, *supra* note 58, s. 103.

⁹⁶ Lean, *supra* note 9, s. 171.

⁹⁷ Brandon Hamber, *Narrowing the Micro and Macro: A Psychological Perspective on Reparations in Societies in Transition*, The Handbook of Reparations içinde, *supra* note 4, s. 566.

⁹⁸ Michael Ignatieff, *Human Rights as Politics and Idolatry* (2003)